

XVIe Congrès de la Conférence des Cours constitutionnelles européennes
XVIth Congress of the Conference of European Constitutional Courts
XVI. Kongress der Konferenz der Europäischen Verfassungsgerichte
XVI Конгресс Конференции европейских конституционных судов

**Rapport national / National report / Landesbericht /
национальный доклад**

RÉPUBLIQUE D'AZERBAÏDJAN / REPUBLIC OF AZERBAIJAN /
REPUBLIK ASERBAIDSCHAN / РЕСПУБЛИКА АЗЕРБАЙДЖАН

The Constitutional Court of the Republic of Azerbaijan
Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyə Məhkəməsi

langue maternelle / native language /
Muttersprache / родной язык

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ KONSTITUSIYA MƏHKƏMƏSİ

XVI. Avropa konstitusiya məhkəmələrinin konfransının toplantısının

2014–cü il üzrə

Milli məruzələr üçün cavablar:

1. Konstitusiya Məhkəməsi konstitusiya hüququ və avropa hüququ arasında

1. Konstitusiya Məhkəməsinin öz səlahiyyətlərini həyata keçirərkən avropa hüququnu nəzərə almaq öhdəliyi var mı?

Konstitusiyanın 148-ci maddəsinə müvafiq olaraq Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələr Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik sisteminin ayrılmaz və tərkib hissəsidir. 151-ci maddə nəzərdə tutur ki, Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik sistemində daxil olan normativ hüquqi aktlar ilə (Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası və referendumla qəbul edilən aktlar istisna olmaqla) Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı dövlətlərarası müqavilələr arasında ziddiyyət yaranarsa, həmin beynəlxalq müqavilələr tətbiq edilir.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında sadalanan insan və vətəndaş hüquqları və azadlıqları Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrə uyğun tətbiq edilir. Konstitusiyada təsbit edilmiş insan və vətəndaş hüquqlarını və azadlıqlarını gözləmək və qorumaq qanunvericilik, icra və məhkəmə hakimiyyəti orqanlarının borcudur (Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 12 və 71-ci maddələri).

Bununla yanaşı “Konstitusiya Məhkəməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 2-ci maddəsinin müddəalarına müvafiq olaraq, məhkəmənin fəaliyyətinin hüquqi əsasını Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı dövlətlərarası müqavilələr təşkil edir.

2. Hüququn aşağıdakı beynəlxalq mənbələrinə istinadlar nümunələri var mı?:

- a) İnsan hüquqları və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında Avropa Konvensiyası
- b) Avropa İttifaqının əsas hüquqlar haqqında Xartiyası
- c) beynəlxalq hüququn avropa səviyyəsində digər instrumentləri
- d) beynəlxalq hüququn beynəlxalq səviyyədə digər instrumentləri

a) Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Məhkəməsi qərar qəbul edərkən hər zaman Avropa Konvensiyasının normalarına, Strasburq Məhkəməsinin presedent hüququna və onların tətbiq edilmə imkanlarına böyük diqqət yetirmişdir. Məhkəmə tərəfindən Avropa Konvensiyasına istinad ilk dəfə Mənzil Məcəlləsinin bəzi müddələrinin Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasına uyğunluğunun yoxlanılması barədə 14 aprel 2000-ci il tarixli qərarında olmuşdur.

Strasburq Məhkəməsinin təcrübəsini milli səviyyədə hüquqi kolleziyaların aradan qaldırılmasında çevik alət kimi nəzərə alaraq Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Məhkəməsi Konvensiyanın müddələrini tətbiq etməklə yanaşı İnsan hüquqlarına dair Avropa Məhkəməsi tərəfindən formalaşmış presedent hüququna da istinad etməyə başlamışdır. Məsələn üçün «Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 512.2 və 519.0.4-cü maddələrinin şərh edilməsinə dair» qərarında Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu qeyd etmişdir ki, “cəzanın çəkilməsinin təxirə salınması və ondan irəli gələn məsələlərin hansı məhkəmədə baxılması qanunvericilikdə aydın və birmənalı göstərilməlidir... Konstitusiyanın 62-ci maddəsinə əsasən hər kəsin onun işinə qanunla müəyyən edilmiş məhkəmədə baxılması hüququ vardır”. Qərarında sonra deyilir ki, “bu Konstitusiyaya normaları beynəlxalq müqavilələrə, eləcə də “İnsan hüquqları və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında” Konvensiyanın 6-cı maddəsinə əsaslanır”.

Son zamanlar Konstitusiyaya Məhkəməsi Konvensiyanın müddələrinə tez-tez müraciət edir. Belə ki, 2013-cü ildə Konstitusiyaya Məhkəməsinin 10 qərarında İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin 21 qərarına istinad olmuşdur.

b) Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Məhkəməsi öz qərarlarında Avropa İttifaqının əsas hüquqlar haqqında Xartiyasına istinad etməmişdir.

c) Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Məhkəməsi “Azərbaycan Respublikası Əmək Məcəlləsinin 247-ci maddəsinin 3-cü hissəsinin Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına uyğunluğunun yoxlanılmasına dair” 21 iyun 2010-ci il tarixli qərarında xüsusi ilə qeyd etmişdir ki, “Azərbaycan Respublikasının hüquq sisteminin tərkib hissəsi olan Avropa Sosial Xartiyasının 7-ci maddəsinin 6-cı bəndindən də görünür ki, Azərbaycan Respublikası öz üzərinə iş saatlarında gənc işçilərin işəgötürənin razılığı ilə peşə hazırlığına sərf etdikləri vaxtın iş vaxtı kimi müəyyən edilməsi barədə öhdəlik götürmüşdür. ...həmin müddəalara əsasən əgər işəgötürən gənc işçinin iş saatlarında peşə hazırlığına getməsinə razılıq vermişdirsə, buna ayrılan vaxtı iş vaxtı kimi nəzərə almalıdır”.

Konstitusiya Məhkəməsinin bir-sıra qərarlarında Avropa Sosial Xartiyasına istinad edilmişdir.

Bununla yanaşı Konstitusiya Məhkəməsinin qərarlarında həmçinin “Uşaqların övladlığa götürülməsi haqqında” 1967-ci il tarixli “Avropa Konvensiyası, “Ekstradisiya haqqında” 1957-ci il tarixli Avropa Konvensiyası, “Cinayət işləri üzrə qarşılıqlı hüquqi yardım haqqında” 20 aprel 1959-cü il tarixli Avropa Konvensiyası, “Hakimlərin statusu haqqında” 1998-ci il tarixli Avropa Xartiyası, “Mülki, ailə və cinayət işləri üzrə hüquqi yardım və hüquqi münasibətlər haqqında” 7 oktyabr 2002-ci il tarixli Kişinyov Konvensiyası kimi digər regional razılaşmalara istinadlar mövcuddur.

d) Konstitusiya Məhkəməsinin özünün ilk qərarlarından biri olan Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 32-ci maddəsinin Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 29-cu maddəsinin IV hissəsinə uyğunluğu haqqında 2 yanvar 1999-cü il tarixli qərarında “İnsan Hüquqları haqqında Ümumi Bəyannamə”yə istinad etmişdir. Bundan sonra Ümumi Bəyannaməyə bir necə dəfə müraciət olunmuşdur.

1999-cü ildən etibarən Konstitusiya Məhkəməsi öz fəaliyyəti nəticəsində həmçinin dəfələrlə “İqtisadi, Sosial və Mədəni hüquqlar haqqında” Beynəlxalq Paktın müddəalarına istinad etmişdir (məsələn, Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin “Azərbaycan Respublikası Mənzil Məcəlləsinin 60-cı maddəsi haqqında” 12 mart 1999-cü il tarixli qərarı).

Konstitusiya Məhkəməsi qərarlarının əsaslandırıcı hissəsində qeyd olunan universal sənədlərlə yanaşı beynəlxalq hüququn digər mənbələrinə istinadlar mövcuddur. Misal üçün Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu “Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 66.5-ci maddəsinin şərh edilməsinə dair” 22 fevral 2012-ci il tarixli qərarında “Mülki Siyasi hüquqlar haqqında” Beynəlxalq Pakta müraciət edir və s.

3. Daxili konstitusiya hüququnda avropa məhkəmələrinin qərarlarının hesabatının aparılmasını məcbur edən müddəalar var mı?

Yuxarıda qeyd olunduğu kimi, Konstitusiyanın 12-ci maddəsinin müddəalarına görə Konstitusiyada sadalanan insan və vətəndaş hüquqları və azadlıqları Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrə uyğun tətbiq edilir.

Beləliklə, Konvensiya çərcivəsində üzərinə öhdəlik götürən bir tərəf kimi Azərbaycan Respublikası onu Konvensiyanın şərh edilməsi və tətbiqi üçün xüsusi yaranmış yeganə beynəlxalq orqan olan Avropa Məhkəməsi kimi tətbiq

etməlidir. Belə olan təqdirdə “Beynəlxalq müqavilələr hüququ haqqında” 1969-cu il Vyana Konvensiyasının 31.3-cü maddəsinin tələbləri yerinə yetirilmiş olur. Həmin maddəyə əsasən beynəlxalq müqaviləni şərh edərkən onun mətni ilə yanaşı müqavilənin tətbiq edilməsi ilə bağlı sonrakı təcrübə nəzərə alınmalıdır.

3. Avropa məhkəmələrinin qərarlarını nəzərə almaq hüquqi öhdəliyini nəzərdə tutan konstitusiya hüququ müddəaları mövcuddurmu?

Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, Konstitusiyanın 12-ci maddəsinin müddəalarına müvafiq olaraq, “Konstitusiyada sadalanan insan və vətəndaş hüquqları və azadlıqları Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrə uyğun tətbiq edilir”.

Beləliklə, Azərbaycan Respublikası, Konvensiya çərçivəsində öhdəliklər götürmüş tərəf kimi, onu xüsusi olaraq Konvensiyanın tətbiqi və şərhini üçün yaradılmış yeganə beynəlxalq orqan – Avropa Məhkəməsinin tətbiq etdiyi kimi tətbiq etməlidir. Bununla da Beynəlxalq müqavilələr hüququ haqqında Vyana Konvensiyasının 31.3 maddəsinin tələbləri yerinə yetirilir ki, bunlara əsasən, beynəlxalq müqavilənin şərh zamanı onun konteksti ilə yanaşı müqavilənin sonrakı tətbiqi praktikası da nəzərə alınmalıdır.

11 iyun 2004-cü il tarixində ölkə parlamenti tərəfindən Mülki Prosesual və Cinayət Prosesual Məcəllələrinə müvafiq dəyişiklik və əlavələr edilmişdir ki, bunun əsasında mülki və cinayət məhkəmə icraatında işlərə yenidən baxılması qaydası müəyyən edilmiş (“Qanunvericilik aktlarına bəzi dəyişiklik və əlavələrin edilməsi haqqında” 688-II-QD sayılı Azərbaycan Respublikası Qanunu) və bununla da, işlərə Avropa Məhkəməsinin qərarları əsasında yenidən baxılmasının mümkünlüyü təsbit edilmişdir.

Eyni zamanda qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin dövlət orqanlarının fəaliyyətinin, insan hüquq və azadlıqlarının təmin edilməsi, elmi-analitik işlərin stimullaşdırılması, hüquqi maarifləndirmənin genişləndirilməsi, dövlət və vətəndaş cəmiyyəti arasında qarşılıqlı əlaqələrin inkişaf etdirilməsi baxımından təkmilləşdirilməsi vəzifəsinə dair 28 dekabr 2006-cı il tarixli Sərəncamında Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinə məhkəmə praktikasında insan hüquqlarının müdafiəsini tənzimləyən beynəlxalq sənədlərin müddəalarını tətbiq etmək tövsiyə olunmuşdur.

4. Avropa məhkəmələrinin məhkəmə təcrübəsi konstitusiya məhkəməsinin məhkəmə təcrübəsinə faktiki olaraq necə təsir göstərir?

Avropa Konvensiyası, əsas insan hüquqlarının müdafiəsi aləti olaraq, iştirakçı dövlətlərin müvafiq şəxsin Konvensiya ilə təsbit edilmiş hüquqların müdafiəsinin səmərəli milli vasitəsinə əldə etməsini təmin edəcək mexanizm yaratmaq öhdəliyi qoyur.

Bu zaman qeyd edilən tələb daha çox effektiv və əlçatan daxili hüquqi müdafiə vasitələrinin təqdim olunmasını nəzərdə tutur. Bu baxımdan, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Məhkəməsi Avropa Məhkəməsinin qərarlarının gerçəkləşdirilməsi prosesində digər milli orqanlar arasında xüsusi rol oynayır, çünki konvensiya öhdəliklərinin pozulmasının qarşısının alınmasına yardım etmək üçün zəruri hüquqi vasitə və imkanlara malikdir.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Məhkəməsi getdikcə Avropa Məhkəməsinin qərarlarına daha çox istinad edir və bu zaman onların Azərbaycanın cavabdeh qismində çıxış etdiyi işlər üzrə qəbul edilib edilmədiyini əhəmiyyət kəsb etmir.

Bundan başqa, Avropa Məhkəməsinin qərarlarının faktiki tətbiqinin xarakteri Konstitusiyaya Məhkəməsinin məhz hansı səlahiyyətləri həyata keçirməsindən də asılıdır. Mübahisələndirilən normativ-hüquqi aktların konstitusiyaya uyğunluğunun qiymətləndirilməsi zamanı Avropa Məhkəməsinin hüquqi mövqeyinin faktiki olaraq hüquqi aktın konstitusiyaya uyğunluğunun müəyyənləşdirilməsi kriterisi və Məhkəmənin yekun hüquqi mövqeyinin məzmunu kimi çıxış edərək, hüquq-konstitusiyaya mübahisələrinin həllinə mühüm təsir göstərirdiyi hallar mövcuddur. Bu, ilk növbədə, Konstitusiyanın Konvensiyanın adi qanunvericilikdən üstünlüyünü elan edən 148 və 151-ci maddələri ilə şərtləndirilir. Konstitusiyaya Məhkəməsinin Avropa Məhkəməsinin hüquqi mövqələrinə müraciət etdiyi ikinci və ən çox rast gəlinən hallar qanunvericilik normalarının şərh və xüsusi şikayətlərə baxılmasıdır. Bu hallarda Avropa Məhkəməsinin praktikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin hüquqi mövqələrinin əlavə arqumentasiyası əhəmiyyətinə malik olaraq, bilavasitə nəticənin əsası kimi çıxış etmədən, onun əldə olunmasına yardım edir.

Beləliklə, Konstitusiyaya Məhkəməsinin Avropa Məhkəməsinin qərarlarının gerçəkləşdirilməsində iştirak formasını aşağıdakı şəkildə təsnifləşdirmək mümkündür:

- a) bilavasitə milli aktların konstitusiyaya uyğun olması və ya olmamasının müəyyən edilməsi üçün;
- b) normativ aktın şərh zamanı onun konstitusiyaya-hüquqi mənasının müəyyən edilməsi üçün;
- c) Konstitusiyanın şərh prosesində konstitusiyaya mətninin məna və əhəmiyyətinin izah edilməsi üçün.

Nəticədə, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Məhkəməsi milli hüquq qaydasında Konvensiyadan irəli gələn tələblərin yerinə yetirilməsinə təsir göstərir, daha dəqiq desək:

- Avropa Məhkəməsinin hüquqi mövqelərini milli hüquqi doktrina ilə inteqrasiya edir və bununla da milli orqanları bilavasitə onların tətbiqinə istiqamətləndirir;
- Avropa Məhkəməsinin qərarlarından irəli gələn prinsipləri milli hüquqa tətbiq edir;
- Ölkə Parlamentinə müvafiq tövsiyələr verməklə konvensiya hüquqlarının müdafiə vasitəsinin qanunvericilik baxımından tənzimlənməsinin oriyentirlərini müəyyən edir.

5. Konstitusiyaya məhkəməsi öz məhkəmə praktikasında adətən Avropa İttifaqının Ədalət Məhkəməsi və Avropa insan hüquqları məhkəməsinin qərarlarına istinad edirmi? Hansı ən parlaq nümunələr gətirilə bilər?

Strasburq Məhkəməsinin praktikasını milli səviyyədə hüquqi kolliziyanın həlli üçün ən təsirli alət kimi nəzərdən keçirərək, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Məhkəməsi Konvensiyanın müddəalarını tətbiq etməklə yanaşı, həmçinin Avropa insan hüquqları məhkəməsi tərəfindən formalaşdırılan presedent hüququna da istinadlar etməyə başlamışdır. Buna Məhkəmənin bir sıra qərarları nümunə ola bilər. Belə ki, yeni qanunla xüsusi şikayətə baxılması proseduru tətbiq edildikdən sonra, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu E.Əlizadə və digərlərinin məhkəmə aktlarının Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası və qanunlarına uyğunluğunun yoxlanmasına dair 11 may 2004-cü il tarixli ilk qərarında qeyd etmişdir ki, qanuni əsaslar olmadan ictimai birliyin qeydiyyatından imtina assosiasiyaların azadlığı, eləcə də yaradılması və həmkarlar ittifaqlarına daxil olması hüququnun pozulması məsələsini ortaya qoya bilər. Məhkəmə, Avropa insan hüquqları məhkəməsinin “Sidoropulos və başqaları Yunanıstana qarşı” işi üzrə qərarına istinad edərək, qeyd etmişdir ki, birlik yaratmaq hüququ bəyan edilmiş həmkarlar ittifaqlarının yaradılması hüququnun ayrılmaz hissəsidir və vətəndaşların öz maraqları çərçivəsində hüquqi şəxslər yaratmaq imkanı ictimai birliklərin azadlığı hüququnun kifayət qədər mühüm aspekti hesab edilir.

Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 440.4-cü maddəsinə əsasən pul öhdəliklərinin ödənilməsinin növbəliliyi məsələsinə dair və “Məhkəmə qətnamələrinin icra edilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 74.1-ci maddəsinə əsasən borcludan tutulmuş pul məbləğinin bölüşdürülməsinə

dair qərarlarında Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Məhkəməsi Avropa Məhkəməsinin “Hornsbi Yunanıstana qarşı” işi üzrə 19 mart 1997-ci il tarixli qətnaməsinə istinad edərək, qeyd etmişdir ki, Avropa Konvensiyasına qoşulmuş dövlətlərin məhkəmə sistemi məhkəmənin yekun məcburi qərarını icra etməyə imkan vermir və bununla da tərəflərdən birinin maraqlarına zərər vurursa, deməli, Konvensiyanın 6-cı maddəsi ilə nəzərdə tutulmuş “ədalətli məhkəmə araşdırması hüququ” utopik xarakter daşıyacaq... Məhkəmə tərəfindən çıxarılmış hər hansı bir qətnamənin icrası həmin maddədə nəzərdə tutulmuş “məhkəmə icraatı” anlayışının ayrılmaz tərkib hissəsidir.

Həmçinin Konstitusiyaya Məhkəməsinin “Bakı şəhəri Nərimanov rayon İcra Hakimiyyətinin şikayəti əsasında məhkəmə aktlarının Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası və qərarlarına uyğunluğunun yoxlanmasına dair” qərarında Məhkəmə göstərmişdir ki, apellyasiya məhkəməsi tərəfindən (bu halda İqtisad Məhkəməsi) işin mahiyyəti üzrə baxılmaq üçün birinci instansiya İqtisad Məhkəməsinə vaxtından əvvəl verilməsi iddiaçının kassasiya instansiyasına müraciət etmək konstitusiyaya hüququnun məhdudlaşdırılmasına səbəb olmuşdur. Konstitusiyaya Məhkəməsi “Delkur Belçikaya qarşı” və “Eyri İrlandiyaya qarşı” işlərinə istinadən göstərmişdir ki, ədalətli məhkəmə araşdırması hüququ dar mənada şərh edilə bilməz və məhkəməyə müraciət etmək hüququ bu hüququn bir hissəsi olaraq, məhkəmə prosesinin bütün mərhələlərinə tətbiq edilir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 49-cu maddəsinin şərhinə dair qərarın nəticə hissəsində Məhkəmə göstərmişdir ki, toplaşmaq azadlığı hüququ Avropa Konvensiyasının 11-ci maddəsi və Azərbaycan Konstitusiyasının müvafiq müddəalarında nəzərdə tutulduğu kimi, demokratik cəmiyyətdə zəruri olan məhdudlaşdırmalara məruz qala bilər, bu zaman öz fikrini əsaslandırın Məhkəmə Strasburq Məhkəməsinin presedentini, daha dəqiq desək, Konvensiyanın 11-ci maddəsinin və müvafiq olaraq, toplaşmaq azadlığı hüququnun məhdudlaşdırılmasının açıqlandığı *“Platform ‘Artzlefordasleben’” Avstriyaya qarşı* işi üzrə qərarı nümunə gətirmişdir.

“Azərbaycan Respublikası Cinayət Prosesual Məcəlləsinin 107.4-cü maddəsinin Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 60-cı maddəsinin I hissəsinə uyğunluğunun yoxlanmasına dair” 31 may 2012-ci il tarixli qərarında Məhkəmə xüsusilə vurğulamışdır ki, “Avropa Konvensiyası ədalətli məhkəmə araşdırmasının iki zəmanət qrupunu nəzərdə tutur:

- üzvi zəmanətlər – bu zəmanətlər məhkəmə araşdırmasının mümkünlüyünə (əlçatanlığına) yönəldilmişdir. Bu məqsədlə dövlət hakimiyyəti orqanlarının üzərinə bir sıra vəzifələr qoyulur: qərəzsizlik, işlərin icraatının açıq aparılması;

- funksional zəmanətlər – prosesin bütün mərhələlərində riayət edilməli olan bərabərlik prinsipinin təmin edilməsinə yönəldilmişdir.

Məhkəmə icraatı qarşısına qoyulmuş məsələlərin effektiv həllinin zəruri şərtlərindən biri icra olunması cinayət prosesində mütləq olan qərarları qəbul etmək səlahiyyətlərinə malik şəxslərin obyektivliyi və qərəzsizliyidir. Cinayət mühakəmə icraatında iştirak edən şəxslərin cinayət prosesində obyektivliyinin və qərəzsizliyinin təmin olunmasının mühüm vasitələrindən biri cinayət prosesində etiraz institutunun mövcudluğuudur. Hakimin əsaslandırılmış etirazı və ya özünə etirazı obyektiv və qərəzsiz məhkəmə aktlarının qəbul olunması üçün şərait yaradır və cinayət prosesinin iştirakçılarının və digər şəxslərin ədalət məhkəməsinə və məhkəmə aktlarına qarşı etibarını artırır.

Avropa insan hüquqları məhkəməsi “*Lindon, Oçakovskiy Laurens və Culi fransaya qarşı*” işi üzrə 22 oktyabr 2007-ci il tarixli qətnaməsində qeyd etmişdir ki, “məhkəmənin Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndinin müddələrinin mənasında məhkəmənin qərəzsizliyi məhkəmənin əvvəlcədən yarmış yanlış fikrinin və yalnız qənaətinin olmamağı deməkdir. Məhkəmənin qərəzsizliyinin müəyyən olunmasının iki metodu mövcuddur: birinci metod konkret hakimin işdə şəxsi marağını və ya əminliyini müəyyən etmək cəhətdən ibarətdir, ikinci metod isə hakimin bu məsələ üzrə hər hansı qanuni şübhələri istisna etmək imkanını verən zəmanətləri təmin edə bilib, bilmədiyinin müəyyən olunmasından ibarətdir”.

Bu baxımdan Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu qeyd edilməsini zəruri hesab edir ki, hakimin cinayət prosesində qərəzsizliyi işin tam, obyektiv və hərtərəfli araşdırılmasına, ədalətli qərarın qəbul olunmasına, ədalət məhkəməsinin effektiv yerinə yetirilməsinə xidmət edir. Cinayət-prosesual qanunvericilikdə əks etdirilmiş hakimin etiraz institutu hakimin qərəzsizliyini təmin edən vasitələrdən biri kimi çıxış edir”.

Avropa Məhkəməsinin qeyd olunan presedentlərinə istinad sübut edir ki, təkcə Avropa Konvensiyasının özü deyil, həmçinin, Avropa Məhkəməsinin məhkəmə təcrübəsi də hal hazırda müəyyən dərəcədə Azərbaycan Respublikasının hüquq sisteminin əsas komponentlərinə çevrilir.

6. Konstitusiya məhkəməsinin və Avropa məhkəmələrinin müxtəlif məhkəmə təcrübələrinin nümunələri mövcuddurmu?

15 illik fəaliyyəti ərzində Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsi öz təcrübəsini Avropa Məhkəməsinin hüquqi mövqelərinə uyğun

olaraq, və ya, minimal olaraq, Konvensiya hüququ ilə aşkar ziddiyyətlərin olmamağı əsasında inkişaf etdirir.

Nəzəri olaraq, qarşılıqlı əlaqə təcrübəsində konstitusiya məhkəmələrinin Avropa Məhkəməsinin qərarları və nəticələri ilə fərqlənmə halları mümkündür ki, bu fərqlər də qeyd olunan orqanların yurisdiksiyalarının kəşşməsi ilə əsaslandırılır. Bu cür konfliktli hallar faktiki olaraq konstitusiya ədliyyə orqanı tərəfindən Avropa məhkəməsinin mövqeyi ilə narazılığın bildirilməsi zaman, yaxud da ki, zəruri olan halda Avropa Məhkəməsinin aktına müraciət olunmayan zaman baş verə bilər. Konstitusiyanın 148 və 151-ci maddələri ilə bəyan edilən müddəələrindən irəli gələrək, eləcə də, nəzərə alaraq ki, Əsas qanunun 12-ci maddəsinə uyğun olaraq insanın və vətəndaşın Konstitusiyada sadalanmış hüquq və azadlıqları Beynəlxalq müqavilələrə uyğun olaraq tətbiq edilir, Konstitusiya Məhkəməsi öz fəaliyyətində Konvensiyaya uyğun olaraq izah etməyə üstünlük verməlidir.

Konstitusiya Məhkəməsi qətnamələri qəbul edən zaman İnsan hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin oxşar məsələlər haqqında qərarları ilə ziddiyyətlərə yol verməmək üçün bütün tədbirləri görür. Bu məqsədlə Konstitusiya Məhkəməsinin Aparatının əməkdaşları tərəfindən Avropa Məhkəməsinin təcrübəsinin analizi həyata keçirilir: hakimlərə Avropa Məhkəməsinin konkret maddələrinin şərh olunması barədə Strasburq Məhkəməsinin mövqeyi haqqında arayışlar təqdim olunur. “Maraqların” konfliktinin yarana biləcəyi yeganə istisna hal o zaman baş verir ki, Avropa və Konstitusiya məhkəmələrinin fikirlərində fərqlər beynəlxalq müqaviləyə qarşı üstünlük hüququna malik olan Konstitusiyanın müddəaları ilə bilavasitə yaradılmış olur.

7. Avropa məhkəmələrinin təcrübəsi onun konstitusiya məhkəməsi və digər milli məhkəmələr tərəfindən öz məhkəmə təcrübələrində uçotunun nəticəsi kimi nəzərə alınır mı?

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya məhkəməsinin fəaliyyəti dəlalət edir ki, konstitusiya nəzarəti funksiyasını yerinə yetirərək o, dövlət hakimiyyəti qollarının konstitusiya səlahiyyətlərinə və ziddiyyətlər sistemində uyğun olaraq birliyini və yekdilliyini, eləcə də, qanunvericilik prosesində konstitusiya qanununun güclənməsini və ən əsası, Konstitusiya tərəfindən müəyyən olunmuş insasn hüquqlarının və azadlıqlarının müdafiəsini təmin edir.

Konstitusiya məhkəməsinin beynəlxalq normalara və İnsan hüquqları üzrə Avropa məhkəməsinin qərarlarına istinad etməsi ənənəvi olaraq onun fəaliyyətinin

tərkib hissəsinə çevrilmişdir. Konstitusiya məhkəməsinin formalaşdırılmış məhkəmə təcrübəsi Konvensiya hüququnu “inkorporasiya edərək” ümumi yurisdiksiyalı məhkəmələr üçün Avropa məhkəməsinin mövqelərini şəxsi fəaliyyətlərində tətbiq etmək imkanını yaradır.

Bundan əlavə, Avropa məhkəməsinin təcrübəsinin nəzərə alınması zəruriliyi Azərbaycan Respublikasının Ali Məhkəməsinin fəaliyyəti ilə də təsdiq olunmuşdur. Azərbaycan Respublikasının Ali Məhkəməsinin Plenumu tərəfindən 30 mart 2006-cı il tarixli 5 sayılı qətnamə qəbul olunmuşdur ki, ona əsasən məhkəmələrə Avropa Məhkəməsinin presedent hüququnun öyrənilməsi və tətbiq olunması tövsiyə olunmuşdur ki, bu məhkəmənin məqsədi insanın pozulmuş hüquq və azadlıqlarının bərpa olunmasıdır.

8. Avropa ölkələrinin məhkəmə təcrübəsində milli konstitusiya məhkəmələrinin məhkəmə təcrübəsinin təsiri təzahür edən nümunələr mövcuddurmu?

Konstitusiya və Avropa mühakimə üsulunun qarşılıqlı əlaqəsinin mühüm forması Avropa məhkəməsi tərəfindən öz fəaliyyətində konstitusiya nəzarəti orqanlarının təcrübəsinin nəzərə alınmasıdır ki, bu da müxtəlif amillərlə, o cümlədən, konkret işin həlli üçün və ya nəticələrin əsaslandırılması üçün konstitusiya nəzarəti orqanlarının qərarlarına birbaşa müraciət etmək zəruriyyəti ilə əlaqədar olan amillərlə əsaslandırılır. Ümumilikdə Avropa Məhkəməsinin müvafiq orqanların təcrübəsinə müraciət etməsi aşağıda qeyd olunan tərzdə baş verir. Birincisi, Avropa Məhkəməsi konstitusiya məhkəmələrinin qərarlarına istinad edir ki, burada konstitusiya məhkəmələrinin qərarları işə aid olan qanunvericiliyin şərh olunması zaman milli hüququn mənbələrindən biri kimi izah olunur.

“*Leyli Rəhmanova Azərbaycana qarşı*” işdə (İnsan hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin 10 iyul 2008-ci il tarixli qətnaməsi) ərizəçi Ali Məhkəmənin plenumu tərəfindən Ali Məhkəmənin qanuni qüvvəyə minmiş qətnaməsinin yenidən baxılmasına etiraz edirdi (Plenum qətnaməyə dəyişikliklər daxil etmişdir).

Avropa məhkəməsinin bu qətnaməsində hüquq mənbələri sırasında ayrı bənd kimi “Konstitusiya Məhkəməsinin mövqeyi” qeyd olunur. Söhbət Konstitusiya Məhkəməsinin “Ali Məhkəmənin Plenumunun A.Zalovun şikayəti ilə əlaqədar 1 fevral 2002-ci il tarixli Qətnaməsinin Konstitusiyaya uyğunluğunun yoxlanılması haqqında” işdə (21 may 2004-cü il) şərh olunmuş mövqeyindən gedir. Qətnamədə Konstitusiya Məhkəməsi tərəfindən Ali Məhkəmənin Plenumu tərəfindən Ali Məhkəmənin qətnamələrinə dəyişikliklər və əlavələr etməsi ilə

əlaqədar olan məsələlər araşdırılır. ərizəçi öz şikayətinin əsası kimi həmçinin, Konstitusiya Məhkəməsinin presentent hüququna istinad edirdi. Avropa Məhkəməsi qeyd etmişdir ki, Azərbaycan Konstitusiya Məhkəməsinin qətnaməsini nəzərə alır. (53-cü bənd). Bundan sonra Avropa Məhkəməsi qeyd etmişdir ki, Plenumun mübahisə olunan qətnaməsində işin faktiki hallarının həddindən artıq qiymətləndirilməsi baş vermişdir ki, bu da Konstitusiya Məhkəməsinin Qətnaməsinə uyğun deyildir. Nəticədə Avropa Məhkəməsi Konvensiyanın 6.1-ci maddəsinin (ədalətli məhkəmə araşdırılması hüququ) Plenum tərəfindən Ali Məhkəmənin qanuni qüvvəyə minmiş qətnaməsinin baxılması ilə əlaqədar olaraq pozulmasını, həmçinin, 1-ci Protokolun 1-ci bəndinin (mülkiyyət hüququ) pozulmasını qeyd almışdır.

İkincisi, milli konstitusiya məhkəməsi mərhələsindən keçmə ərizəçinin işində faktiki hallardan biri olan zaman Avropa Məhkəməsi konstitusiya yurisdiksiyalı orqanın qərarlarını nəzərə alır və yalnız bu fakt özü Avropa Məhkəməsi tərəfindən qərar qeyd olunur. Məsələn, “Ramazanova və digərləri Azərbaycana qarşı” işdə (İnsan hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin 1 fevral 2007-ci il tarixli qətnaməsi) Konstitusiya Məhkəməsinin 11 may 2004-cü il tarixli qətnaməsi haqqında sitatlar və ümumi informasiya “işin halları” hissəsində ayrı bölüm kimi qeyd olunur.

Üçüncüsü, Avropa Məhkəməsi Konstitusiya Məhkəməsinin qərarlarını o zaman təhlil edir ki, konstitusiya mühakimə üsulu nəticə etibarlı ilə Avropa Məhkəməsinə verilən şikayətin predmeti qismində çıxış edir, lakin, Azərbaycan barsında bu cür məsələlər mövcud deyildir.

II. Konstitusiya məhkəmələri arasında qarşılıqlı əlaqə

1. Konstitusiya məhkəməsi öz məhkəmə təcrübəsində digər Avropa və digər ölkələrin Konstitusiya məhkəmələrinin qərarlarına istinad edirmi?

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya məhkəməsi müxtəlif işlərə baxanda digər Konstitusiya ədalət mühakiməsi orqanlarının təcrübəsini də nəzərə alır. Bir sıra hallarda, milli aktın Konstitusiyaya uyğun mahiyyətini izah edərək, Konstitusiya məhkəməsi xarici məhkəmələrin - “kolleqaların” təcrübəsindən hər hansı sistemin normativ tərkibinin, onun əsas parametrlərinin aydınlaşdırılması məqsədilə öz nəticələrinin əlavə əsaslandırılması üçün istifadə edir. Bu şəraitdə, Məhkəmənin qətnaməsinin son hissəsində ifadə olunan onun bilavasitə əsas nəticəsi sayılmayaraq, bu aktlar ona nail olmaq üçün imkan yaradır və ya

yoxlanılan əsasnamələrin izah edilməsi prosesində nəticələrin əsaslandırılması hesab olunur.

13 iyul 2009-cu il tarixli qərarında (şikayətdə ərizəçi qeyd edib ki, onun mənzildən çıxarılması haqqında mülki iş üzrə qəbul olunan məhkəmə aktlarını qeyri-qanuni, yenidən açılan səbəblərə görə işin baxılmasında imtina isə - onun məhkəməyə müraciət etməsi hüququnun pozulması kimi hesab edir) Konstitusiya məhkəməsi qeyd edir ki, "...konkret mülki işlərə baxdıqda, eyni zamanda yenidən açılan səbəblərə görə ərizəyə baxılması və onların həll edilməsində, məhkəmələr mülki-prosessual forma ilə bağlıdır və beləliklə, ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsinə yönəldilmiş onların bütün hərəkətləri məhz məhkəmə aktlarında göstərilməlidir. Mülki-prosessual hüquq münasibətlərinin yaranması, dəyişilməsi və ya dayandırılmasının əsasını Qanun ilə müəyyən edilmiş prosedur, forma və tərkibə uyğun olaraq yalnız çıxarılan məhkəmə aktları təşkil edə bilər". Daha sonra, Məhkəmə hesab etdi ki, Avropanın konstitusiya icraatı digər orqanlarının mövqeyi bu məsələ üzrə maraq təşkil edir. Məhkəmə 16 mart 1999-cu il tarixli Polşa Konstitusiya Tribunalının qərarına istinad etdi və bu qərarla qeyd olunub ki, məhkəmə hüququ aşağıdakıları əhatə edir: (1) müstəqil və qərəzsiz məhkəmə qarşısında tələbin irəli sürülməsini nəzərdə tutan məhkəməyə müraciət hüququ, (2) ədalət və aşkarlığın tələblərinə uyğun olaraq məhkəmə prosesinin düzgün aparılması hüququ və (3) məhkəmədən məcburi qərarın alınması hüququnu təmin edən məhkəmə hüququ.

"Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsinin 14 maddəsinin və Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsinin 390-cı maddəsinin izahı haqqında" 12 mart 2012-ci il tarixli Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumunun qərarında Məhkəmə Rusiya Federasiyasının Konstitusiya Məhkəməsinin hüquqi mövqeyinə istinad etdi, yəni qeyd etdi ki, "...əmlakın sahibliyi, istifadəsi və sərəncamlığı ilə əlaqədar hüququn qanunla məhdudlaşdırılması, həmçinin sahibkarlıq fəaliyyətinin azadlığı və müqavilə azadlığı, hüququn ümumi prinsipləri nəzərə alaraq, ədalətin tələblərinə cavab verməlidir, adekvat, proporsional, mütənasib və konstitusiya əhəmiyyətli dəyərlərin, eyni zamanda digər insanların fərdi və ictimai hüquqlarının və qanuni mənafelərinin müdafiəsi üçün zəruri olmalıdır, ümumi və abstrakt xarakter daşmalıdır, geri gücə malik olmamalıdır və konstitusiya hüququn öz mahiyyətinə toxunmamalıdır, yəni, hüdudları və müvafiq konstitusiya normalarının əsas tərkibinin tətbiqini məhdudlaşdırmamalıdır" (Rusiya Federasiyanın Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumunun 01 aprel 2003-cü il tarixli qətnaməsinin 2-ci bəndinin beşinci abzası və qətnamənin əsas hissəsinin 6-cı bəndi).

10 aprel 2012-ci il tarixli “Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin 264-cü maddəsinin izahı haqqında” öz qətnaməsində Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu iki Avropa Konstitusiya məhkəmələrin qərarlarına istinad edib: 29 may 1963-cü il tarixli Almaniyanın Federal Konstitusiya Məhkəməsinin qətnaməsi və 13 iyul 2005-ci il tarixli Belçikanın Konstitusiya Məhkəməsinin qətnaməsinə.

2. Əgər doğrudursa, o zaman Konstitusiya məhkəməsi, eyni dildən istifadə edən ölkələrin birinci növbədə məhkəmələrinin qərarlarını nəzərə almağa təşəbbüs göstərirmi?

Azərbaycan Respublikasının Dövlət dili - Azərbaycan dilidir. Bu dil heç bir digər dövlətlərin rəsmi dili kimi istifadə edilmir.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsinin Aparatı tərəfindən onların tədqiq edilməsi və təhlilində konstitusiya ədliyyə orqanlarının qərarının hansı dildə çıxarılması əhəmiyyət kəsb etmir.

3. Hansı hüquq sahələrində (mülki hüquq, cinayət hüququ, ictimai hüquq) Konstitusiya Məhkəməsi digər Avropa və digər ölkələrin Konstitusiya Məhkəmələrinin məhkəmə təcrübəsinə müraciət edir?

Konstitusiyanın 130-cu maddəsinə əsasən, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsi konstitusiya nəzarətinin həyata keçirilməsi üzrə olduqca geniş konstitusiya səlahiyyətlərinə malikdir. Konstitusiya Məhkəməsinin səlahiyyəti qanunların Konstitusiya uyğun olmasının, digər normativ-hüquqi aktların və beynəlxalq və dövlətlərarası müqavilələrin yoxlanılması, Konstitusiya və Qanunların izah edilməsi, səlahiyyət haqqında mübahisələrin həll edilməsi və s. dairəsinə daxil olan bir sıra səlahiyyətlərdən ibarətdir. Bundan əlavə, hər bir şəxs, onun hüquq və azadlığını pozan qanunverici və icra hakimiyyəti orqanlarının normativ aktlarına, bələdiyyə və məhkəmələrin aktlarına dair qanunla müəyyən edilmiş qaydada Konstitusiya Məhkəməsinə şikayət verə bilər. Bu cür geniş səlahiyyət müxtəlifliyi, Konstitusiya Məhkəməsinə hüququn istənilən sahəsində bütün qanunvericilik sistemində konstitusiya nəzarəti həyata keçirməyə imkan verir. Beləliklə, Konstitusiya Məhkəməsi üçün icraatda olan işin xarakterindən asılı olaraq istənilən hüquq sahəsindəki konstitusiya ədliyyə orqanının qətnaməsi maraq kəsb edir.

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumun təcrübəsinin təhlili göstərir ki, indiyənə kimi Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu öz qətnamələrinin əsas hissəsində ictimai, cinayət, vergi hüququ sahəsində xarici ölkələrin məhkəmələrinin təcrübəsinə müraciət edib.

4. Konstitusiya Məhkəməsinin qərarının xarici ölkələrin Konstitusiya məhkəmələrinin məhkəmə təcrübəsinə təsiri aşkarlanırmı?

Xarici konstitusiya ədliyyə orqanlarının qərarlarının xülasəsində qeyd edilir ki, bir sıra hallarda Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumunun Konstitusiya Məhkəməsinin qərarları bəzi Şərqi-Avropa ölkələrinin qərarlarında birbaşa və ya qismən nəzərə alınır.

5. Məhkəmə təcrübəsinin birgə mənimsənməsindən başqa əməkdaşlığın digər formaları varmı?

Konstitusiya Məhkəməsi təsisat anından xarici dövlətlərin konstitusiya nəzarəti orqanları və beynəlxalq təşkilatlarla əlaqələrin möhkəmlənməsi və genişləndirilməsinə, təcrübə mübadiləsinə böyük diqqət yetirir. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsinin dəvəti ilə Bakı şəhərinə rəsmi görüş Rusiya Federasiyası, Federativ Almaniya Respublikası, Belçika, Çexiya, Slovakiya, Macarıstan, Sloveniya, Türkiyə, İspaniya, Ukrayna, Gürcüstan, Moldova, Litva, Latviya və digər ölkələrin konstitusiya nəzarəti orqanlarının, həmçinin İnsan hüququ üzrə Avropa Məhkəməsinin nümayəndələri gəldilər.

Konstitusiya Məhkəməsi tərəfindən təşkil olunan beynəlxalq tədbirdə Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin 15 illiyinə həsr olunmuş “İnsan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsinin konstitusiya mexanizmləri” mövzusunda konfrans keçirilib.

İnsan hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin, konstitusiya nəzarəti xarici orqanlarının hakimləri, həmçinin Azərbaycan Respublikasının hüquq ictimaiyyətinin nümayəndələrinin iştirakı ilə keçirilən tədbirdə məruzələr hazırlanıb, Konstitusiya Məhkəməsinin təcrübəsində insan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi sahəsində beynəlxalq hüquq normalarının tətbiq edilməsi məsələləri, həmçinin, birinci növbədə, İnsan hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin konstitusiya məhkəmə istintaqına təsiri üzrə geniş fikir mübadiləsi aparılıb.

III. Konstitusiya məhkəmələrinin məhkəmə təcrübəsi sahəsində Avropa məhkəmələri arasında qarşılıqlı əlaqə.

Azərbaycan Respublikası və Avropa Birliyi arasında qarşılıqlı əlaqənin əsasını tərəfdaşlıq və əməkdaşlıq haqqında Saziş təşkil edir. Azərbaycan bu beynəlxalq təşkilatın üzvü deyil, və Avropa Birliyi Məhkəməsi yalnız AB dövlət-üzləri barəsində məcburi yurisdiksiyaya malikdir. Bununla əlaqədar olaraq, Avropa Birliyi Məhkəməsi və Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin təcrübəsi bir-birinə hər hansı bir təsir göstərmir.